

EZOPO KALBA: TURINIO NUŠALINIMAS, VISUOMENINĖ STEREOTIPIJA, TEKSTINĖ ESATIS

Paulius Jevsejevas

VILNIAUS UNIVERSITETAS

A. J. GREIMO SEMIOTIKOS IR

LITERATŪROS TEORIJOS CENTRAS

Universiteto g. 5, LT-01131 Vilnius

paulius.jevsejevas@gmail.com

Straipsnyje aptariama ir nagrinėjama lietuviškoji Ezopo kalbos samprata. Remiantis ankstesniais apibrėžimais ir samprotavimais, keliamas klausimas apie ezopinės savimonės santykį su tekstinės raiškos plotme. Teigiama, jog ezopinis suvokimas numato išankstinę prasminę intenciją, kuri susijusi ne su imanentiniu teksto turiniu, o su pirmesne visuomenine stovėseną. Taip tekstas tampa tapatybės diskurso pasakymų formulavimo ir atpažinimo vieta. Į tai atsižvelgiant, prieinama išvada, jog tradicinę Ezopo kalbos sampratą perteikiančios ištaros ir apibendrinimai patys laikytini Ezopo kalbos dalimi. Kartu parodoma, jog Ezopo kalbai kaip reiškiniai priskirtinas tiek ezopiškumas, tiek cenzūriškumas. Remiantis tokiu Ezopo kalbos sampratos reformulavimu ir laikantis bendrosios teksto semiotikos perspektyvos, daroma išvada, jog Ezopo kalboje teksto turinio plotmė nušalinama ir pakeičiama papildomu tekstinės esaties lauko artikuliuavimu, kuris grindžiamas visuomeninės stereotipijos apytaka. Šios išvados tikrinamos mėginant aprašyti dokumentuotą literatūrinės cenzūros taikymo atvejį ir vieną iš Marcelijaus Martinaičio *Kukučio* baladžių „Kukučio žodžiai“.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Ezopo kalba, semiotika, tekstas, turinio plotmė, tekstinė esatis, visuomenė, literatūra, cenzūra.

ĮŽANGA

Šiame straipsnyje bus kalbama apie vadinamąją Ezopo kalbą lietuviškuoju jos supratimu: tai ne antikinio autoriaus Ezopo kūryba, bet tam tikra kultūrinio pasipriešinimo ir raiškos, komunikacijos būdo sampra-

ta, kuri paprastai pirmiausia taikoma sovietinio laikotarpio literatūrinei kūrybai (poezijai, dramaturgijai ir kt.), bet kuri, reikia pastebėti, iš tiesų yra vienas iš požiūro taškų į sovietmečio lietuvių kultūrą apskritai. Norint tuo įsitikinti, galima prisiminti kad ir nemenkų atgarsių sulaukusią prezidento Algirdo Brazausko

knygą, o kartu ir bendrą tuometinės administracinės ir politinės veiklos interpretaciją: „Ir tuomet dirbome Lietuvai“. Arba, pavyzdžiui, iš pažiūros visai kitai sričiai priskirtinōs filosofo, ilgamečio Vilniaus universiteto Filosofijos katedros vadovo Eugenijaus Meškauskos veiklos vertinimus, esą atidus žvilgsnis į sovietinio kirpimo marksistinę filosofiją tapo kartu ir užslėpta jos kritika. Ir taip toliau – jau vien iš šių pavyzdžių matyti, jog ezopiškumo, o kartu ir cenzūros, samprata toli gražu neapsiriboja vien „popierine“ raiška, vien literatūra.

Turėdamas tai omenyje, savo samprotavimų atpara vis dėlto pasirinkau literatūros lauke pristatomą Ezopo kalbos sampratą – būtent ten ji yra aiškiausiai ir konkrečiausiai suformuluota akademinio pavidalu. Šio straipsnio tikslinė ašimi bus mėginimas tą Ezopo kalbos supratimą priimti kaip savito ezopinio suvokimo išraišką ir tuo pačiu jį atverti tyrinėjimams, „semiotizuoti“: remdamasis tuo supratimu, bandysiu panagrinti Ezopo kalbą kaip savitą santykį su prasme bendrosios teksto semiotikos perspektyvoje ir sieksiu apibūdinti ezopinės patirties ir laikysenos jungtį su tekstinės raiškos matmeniu, suprasti, kokiū būdu tampa galimas ezopinio teksto, kaip imanentinės reikšminės visumos, produkavimas ir vartojimas.

Tam reikės atlikti keletą teorinių judesių, iš pasirinktos perspektyvos aptariant skirtingus tradicinio akademinio Ezopo kalbos suvokimo aspektus. Taip visų pirma yra todėl, kad Ezopo kalba, kaip rodo ir bendra jos samprata, ir toliau čia cituosimų autorių darbai, neabejotinai yra problemiškas reiškinys ne tik praktiškai, bet ir teoriškai. Semiotiniam žvilgsniui, grindžiamam *išreikštos reikšmės* postulatu ir, kas dar svarbiau, tam tikromis nusistovėjusiomis to postulato taikymo gairėmis, Ezopo kalba yra tikrų tikriausias iššūkis. Kaip paaiškinti tai, jog kažkas esą pasakoma ir suprantama, nors tuo pat metu žinoma, jog tai liko nepasakyta? Apie ką galima kalbėti prasmėmis, kurios lieka nutylėtos? Kaip suprasti tekstą, kuriame esą pasakojama apie tai, kas jame neparasyta? Šiuo ir daugeliu kitų panašių klausimų Ezopo kalba kom-

plikuoja įprastiniam semiotiniam žvilgsniui būdingą pasitikėjimą akivaizdžiu pasaulio prasmingumu, o taip pat ir bendresnį semiotinį-fenomenologinį-hermeneutinį, suprasti siekiantį galvojimą. Šiaip ar taip, norint mėginti aptarti ezopinę prasmės būklę iš teksto semiotikos perspektyvos, neišvengiamai tenka bent apytikriai apibrėžti bendruosius reiškinio kontūrus ir ribas: to reikia jau vien tam, kad apskritai būtų galima pažvelgti į Ezopo kalbą kaip į *prasmės* dalyką. Todėl šio straipsnio uždaviniai, galima sakyti, dvejopi: viena vertus, aptarti bendrąjį Ezopo kalbos suvokimą ir nūžymėti jam būdingą santykį su tekstinės imanentinės raiškos erdve; kita vertus, pamėginti tą santykį suvokti bendresniame reikšmės ir prasmės tyrimų kontekste, taigi atsieti jį nuo istorinės orientacijos į tradiciškai ezopiniais laikomus tekstus, nuo nusistovėjusiųjų tų tekstų interpretacijų, ir ieškoti jam bendresnių teorinių apibrėžčių.

Matysime, jog bandant tuos uždavinius įgyvendinti reikės šiek tiek kritikuoti nusistovėjusią akademinę-kritinę Ezopo kalbos sampratą. Iš esmės jai priekaištausiu už neryžtingumą, kada kartu atsisakoma ir analitiškai skaityti – tekstinės imanentinės raiškos prasme – konkrečius ezopiniais laikomus tekstus, ir tyrinėti ezopinę raišką apskritai, atsižvelgiant į jai būdingą specifinį santykį su teksto turiningumu. Mano nuomone, neįvertinus pačios ezopinės savimonės implikacijų, galiausiai liekama tos pačios Ezopo kalbos tiesioginio poveikio lauke. Tai gali suteikti papildomos medžiagos tyrimams, padėti rafinuočiau ją perskaityti ir klasifikuoti, bet tokia veikla visada bus grindžiama nesąmoningai atkartojama ezopine situacija, taigi nepadės pažvelgti į ją iš šalies. Kita vertus, nuo pat pradžių ir remsiuosi ne tik „žaliais“ Ezopo kalbos sampratos pavyzdžiais, bet ir kitų tyrėjų – visų pirma Dalios Satkauskytės, taip pat Nerijos Putinaitės – teorinėmis formuluotėmis ir pasiūlymais, atveriančiais kelius svarstyti ezopiškumą kaip teksto bei kultūros semiotikos ir apskritai prasmės ieškojimo dalyką. Plėtodamas jau išsakytas mintis, bandysiu aptarti Ezopo

kalbai būdingą negatyvų santykį su tekstine turinio plotme, papildomą artikuliaciją to, ką pavadinau tekstinės esaties lauku, ir šiuo dvigubu judesiu grindžiamą išankstinę nuorodą į tai, ką įvardijau kaip teksto tiesiogiai perteikiamą visuomeninę stovėseną.

APIBRĖŽTI EZOPO KALBĄ:

TEKSTINĖ RAIŠKA KAIP PROBLEMA

Kaip minėjau pradžioje, nors ezopiškumo sąvoka gali būti ir yra taikoma įvairioms tikrovės sritims, tradiciškai Lietuvoje ji vartojama visų pirma apibūdinant lietuvių sovietmečio literatūrą. Atitinkamai, būtent literatūrologijoje ši samprata bene labiausiai išplėta diskursyviu pavidalu. Lig šiol bene svarbiausia, branduolinė šio įvardijimo reikšmė yra rašytoją ir skaitytoją susaistantis „komunikacinis pasipriešinimas“, kai komunikacija palaikoma tarytum kitapus sovietinės cenzūros, kuri šiaip jau pripažįstama visuotine. Tokiu būdu su cenzūra kovojama ne administracinėje ar politinėje, ne veiksmo, sprendimo ar viešo pareiškimo, bet būtent literatūrinės komunikacijos srityje, o konkrečiau – tekste, kuris ir yra rašytojo ir skaitytojo susitikimo, ezopinio pokalbio vieta. Net ir tokia neišsami Ezopo kalbos sampratos išsklaida parodo, jog Ezopo kalba yra, kaip jau minėjau, semiotinis iššūkis. Reikšmės teorijoje teksto produkavimas ir vartojimas, pati teksto kaip reikšminės erdvės duotis paprastai suvokiami kaip neutralūs komunikacijos elementai, o štai Ezopo kalbos atveju jie mažų mažiausiai įgauna išankstinę visuomeninę apibrėžtį.

Paimkime konkretesnę pavyzdį. Vytauto Kubiliaus enciklopediniame apibrėžime Ezopo kalba apibūdinama taip:

[tai] perkeltinių prasmų stilistika, užšifruojanti priešingas esamam režimui idėjas metaforų, aliuizijų, parafrazių priemonėmis, konstruojanti dvilypį kūrinio planą, aiškų visuomenei ir neįkandamą cenzūrai. <...> Mitologinių aliuizijų, ironiškų užuominų,

metaforinių šifrų, lyrinių nutylėjimų poetika, sugestijuojanti užslėptas prasmes.¹

Remiantis šiuo apibrėžimu, galima išskirti kelis pagrindinius nusistovėjusio Ezopo kalbos supratimo aspektus. Pasak Dalios Satkauskytės:

V. Kubilius netiesiogiai mums [ir] siūlo du Ezopo kalbos analizės aspektus: arba aprašyti ją kaip specifinę literatūrinės komunikacijos situaciją, arba kaip tam tikras tekstines strategijas, kurias lėmė tos situacijos. Kaip matome, vienas aspektas yra neatsiejamas nuo kito, svarbu tik tai, kuriam iš jų yra teikiamas prioritetas.²

Su šių dviejų aspektų išskyrimu sutinku ir būtent juos aptarsiu toliau, bet kita vertus, manau, kad jų nepakanka norint užčiuopti Ezopo kalbos kaip semiotinės problemos pagrindą. Mat šie aspektai yra išvestiniai, o štai V. Kubiliaus apibrėžime įvardijama ir juos grindžianti prielaida – tai „priešingos režimui idėjos“, kurios tekste esą pasirodo tik „užšifruotos“. Būtent ši numanoma prasminė intencija ir lemia tiek specifinę literatūrinės komunikacijos situaciją, tiek tai situacijai būdingas tekstines strategijas: ir situacija, ir strategijos randasi iš to, kad siekiama „kažką pasakyti“ ir tai daroma tam tikru, ypatingu, būdu. Kartu ši prielaida įvardija ir mano probėgšmais jau minėtą būklę, kai tekstinei komunikacijai taikomos išankstinės visuomeninės apibrėžtys: specifinė prasminė intencija implikuoja ir specifinį santykį su adresatu. V. Kubiliaus apibrėžime tai iliustruoja kraštutinis komunikacijos proceso sudvejinimas: ezopinės idėjos „aiškios visuomenei“ ir „neįkandamos cenzūrai“. Aišku, čia kalbama

- 1 Vytautas Kubilius, „Ezopo kalba“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 136.
- 2 Dalia Satkauskytė, „Ezopo kalba kaip teorinė sąvoka, arba Kaip mums kalbėti apie sovietmečio literatūrą“, in: *Tekstai: Šiuolaikinės lietuvių literatūros antologija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-05-18], <http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/643-landsbergis-algirdas>.

ne apie raštingumą ir elementarų gebėjimą suvokti ar priimti tokias ištaras kaip, tarkime, „Sovietų Sąjunga – tai tautų kalėjimas“ ar „Lietuva turi būti nepriklausoma valstybė“, – jų, paprastai kalbant, ezopiniame tekste tiesiog nėra, tad tiek apie tai ir tegalima pasakyti, nebent naiviai manysime, jog Ezopo kalba iš tiesų yra šifras kariškąja to žodžio prasme. Cituotame apibrėžime veikia kalbama apie skirtingą *dalyvavimą* tame „šifravime“, kuris iš tiesų yra specifinis santykis su tekstu, kada tekste atrandamos tiesioginės nuorodos į savo ir (ar) kito visuomeniškumą.

Mano supratimu, norint suprasti, kaip galėtų rasti tokios išankstinės tekstinės komunikacijos apibrėžtys, reikia klausti, koks yra tų Ezopo kalba artikuliuojamų „idėjų“ statusas santykyje su tekstiniu reikšmės matmeniu, koks yra ezopiškai „sugestijuojamų“, „užslėptų prasiū“ statusas santykyje su tekstu kaip *išreikštos reikšmės* erdve, kurios daugialypumą įprasta sieti su interpretacija, bet ne su „šifravimu“. Keldamas šį klausimą, numanomosios ezopinės prasminės intencijos ir tekstinės raiškos akiratyje aptarsiu du D. Satkauskytės įvardytus ezopinės komunikacijos aspektus: specifinę komunikacijos situaciją ir tekstines strategijas. Kartu tai skatins svarstyti, kokį vaidmenį ezopinėje komunikacijoje atlieka bendrai suprantamas tekstinis raiškos matmuo, ir ką tai leidžia pasakyti apie pačios Ezopo kalbos kaip kultūrinio darinio esmę.

SPECIFINĖ KOMUNIKACINĖ SITUACIJA:

TEKSTAS IR KONTEKSTAS

Svarstant specifinę ezopinės komunikacijos situaciją ir jos ryšį su numanoma prasmine intencija, į akis krinta, tradiciškai kalbant, raiškos kontekstualumo svarba. Iš tiesų ji yra tokia, kad „kontekstas“ čia vargu ar dar laikytinas *kon*-tekstu, kaip teksto produkavimo ir vartojimo aplinkybėmis. Žinoma, galima ir toliau kalbėti apie ezopinės komunikacijos situaciją nulemiančias istorines, socialines, kultūrinės, politines „sąlygas“, bet reikalas tas, jog Ezopo kalba formuluojami prane-

šimai, numanoma prasminė ezopinės raiškos intencija – tos prieštaringos „idėjos“ – nuo tų sąlygų iš esmės neatskiriamos, neįgyja savarankiškos esaties imanentinėje turinio formavimo erdvėje. Vietoj to, kaip matyti iš cituoto apibrėžimo, ezopinės „idėjos“ yra jau iš anksto, iki bet kokio teksto produkavimo ir vartojimo „priešingos režimui“, taigi visą prasminį krūvį igauna vien kontekste; jos ne išreiškiamos, o „sugestijuojamos“ ir „šifruojamos“, taigi pasirodo nemažiau kontekstiniu slaptumo modusu, kurį suponuoja išankstinis komunikacinės situacijos sudvejinimas visuomeniškumo pagrindu; atitinkamai, jos yra iš anksto skirtos tam tikram, būtent visuomeniškai apibrėžtam adresatui, taigi vien kontekstas apibrėžia ir jų interpretavimo procesus. Kitaip sakant, ezopinės prasmės slypi kontekstinėse sąlygose, iš jų ateina ir į jas sugrįžta. Tai tokios ištaros apie vieną ar kitą tikrovės sritį, kurių turinys, atrodo, nereikalauja tekstualizavimo.

Nerija Putinaitė, apibendrindama sovietmečio interpretacines praktikas, joms būdingą komunikacinę situaciją įvardija „aiškinimusi“, kuris „reiškė mėginimą detalėje išvelgti „kitą“ kontekstą, į kurį ji tarsi nurodo ir kuriame ji įgautų visai kitas prasmes“³. Jei, leidžiant analogijai, laikysime, kad toji iš anksto numanoma nuoroda į kitą kontekstą – tai išplėstinis V. Kubiliaus minimos „sugestijos“ apibūdinimas, matysime, kad būtent tokiu santykiu su tekstiniais turiniais ir yra paremta tradicinė Ezopo kalbos samprata: vadinamasis „šifravimas“ ir nusako komunikacinę situaciją, kada toks nuorodų ieškojimas yra ne atsitiktinis, bet esminis. Tad ezopiniame santykyje su tekstiniais turiniais „aiškinimasis“ yra ne efemeriška praktika, o principas: *detalės* yra ne kaip nors atsitiktinai, netikėtai aptinkamos teksto turinio plotmėje, bet numanomos ir ieškomos iš anksto, kaip bendrasis santykio su tekstu pobūdis. Kitaip sakant, ezopinis „šifravimas“, arba „aiškinimasis“, kai mėginama kažką išvelgti *detalėse*, suponuoja, kad *tik iš anksto kontekstualizuotos*

3 Nerija Putinaitė, *Nenutrūkusi styga: Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 182.

detalės ir yra siūlomos prasmės vieta. Savo ruožtu, tekstas kaip turinio imanencijos erdvė čia pasirodo tiek, kiek jį tos *detalės* užgožia ir nušalina, – ezopinėje komunikacijos situacijoje *teksto turinio plotmė aptinkama tik kaip jai išoriškų detalių esaties nuosaka*.

Ezopinio teksto ir konteksto santykį išsamiau aptaria ir D. Satkauskytė. Prieštaraudama Marcelijaus Martinaičio siūlytam Ezopo kalbos ir poetinės kalbos sulyginimui, ji Ezopo kalbą siūlo vertinti jau ne kaip antrinę kalbinę sistemą (sukurtą pirminės kalbos pagrindu per pranešimų „nukreiptumą į save“ – taip poetinę kalbos funkciją apibrėžė Romanas Jakobsonas), o kaip tretinę, mat ji „kuriamą ne tiek kalbinių ryšių sutankinimo, bet pirmiausia sutarties tarp rašytojo ir skaitytojo pagrindu“ ir „atsiranda ne iš tekstinės autoreferencijos, bet iš didesnio nei įprasta konteksto įsiterpimo, iš komunikacinių komplikacijų“⁴. Mano nuomone, sutarties aspektas papildoma minėtąjį aiškinimąsi, jeigu tik turėsime omenyje, jog Ezopo kalbos samprata, jos komunikacinė situacija sutartinio pobūdžio kvalifikacijomis apibūdina ne ką kita, kaip išankstinę prasminę intencijos nustatymą (V. Kubiliaus apibrėžime – tai „visuomenės“ ir „cenzūros“ kaip skaitytojų perskyra, atliepanti išankstines „režimui priešingų idėjų“ ir kitokių idėjų apibrėžtis). Galima sakyti, kad aiškinimasis, be kita ko, reiškiasi ir kaip išankstinės sutarties patvirtinimas/nepatvirtinimas: *įžvelgiant/neįžvelgiant detales* kaip nuoroda į kitas prasmes, aiškėja ne kas kita, kaip jomis perteikiamas teksto „kitaprasminis“ nukreiptumas, t. y. sutarties galimybė. Taigi galima sutikti su D. Satkauskytės teiginiu, jog ezopinės komunikacijos specifika randasi ne iš tekstinės autoreferencijos, tik reikalas tas, kad kontekstas čia ne įsiterpia, o ištiesai persmelkia teksto turinio plotmę, paversdamas ją vien atspara, reikalinga teikti nuorodoms į save patį (į kontekstą). Tad iš esmės kalbėti apie tradiciškai suprantamą teksto–konteksto santykį čia nėra prasmės. Ezopinės komunikacijos si-

tuacijoje tekstas tampa vieta, kurioje įgyvendinamas iš anksto laukiamas sutarties atnaujinimo procesas („šamokslas“). „Aiškinimasis“ tad apima ir teksto vartojimo, ir jo produkavimo polius. Tik juodu čia susieja ne imanentinė teksto turinio plotmė, jos produkavimo ir vartojimo santykis, bet neišvengiami, nes paties „aiškinimosi“ principo visada iš anksto implikuojami, esmiškai savaime suprantami vienokio ar kitokio kontekstinio santykio, sociokultūropolitinės arba tiesiog visuomeninės stovėsenos ženklai. Ši ezopine raiška perteikiamą krūvį toliau ir vadinsiu *visuomenine stovėseną*, suprasdamas ją kaip *prasmingas, bet teksto turiniui transcendentiškas atliktis, kuriomis nustatoma raiškos subjekto padėtis visuomeninėje savaime-suprantamybės erdvėje*. Tai tekstu perteikiamas nuostatų, nuomonių, ideologemų ir kt. kompleksas, kuris tačiau nėra artikuliuojamas kaip teksto turinys, bet autonomiškai formuoja imanentinės turinio erdvės sąlygiškumą ir ribas, kurios suvokiamos tiesioginės teksto implikacijos – „įsivėlimo“, angažuotumo, dalyvavimo – pavidalu. Būtent šios stovėsenos artikuliacija ir laikytina ezopinės komunikacijos turiniu. Kitaip saktant, bendrasis ezopinės komunikacijos procesas – tai visų pirma *tiesiogiai patiriamos visuomeninių stereotipų apytakos* procesas.

Vis dėlto tai neatskleidžia viso ezopinės komunikacijos specifiškumo ir masto. Čia dar vertėtų sugrįžti prie skaitytojo sudvejinimo į „visuomenę“ ir „cenzoriją“, o kartu ir visos komunikacijos padalijimo į „šifruotą“ ir „nešifruotą“. Nors iš pažiūros skaitytojas taip yra tipologizuojamas pagal interpretacinę gebėjimą (remiantis perskyra *aišku vs neįkandama*), iš tiesų šiomis formuluotėmis kalbama anaipol ne apie tokius gebėjimus. Skaitytojo uždavinys čia yra tam tikrų „idėjų“ atpažinimas, rodantis jo visuomeninę stovėseną, ir neatsitiktinai šis gebėjimas grindžiamas nurodant ne su teksto turinio lygmeniu siejamas kompetencijas, bet plačiąja prasme institucinį statusą (pagal perskyrą *visuomenė vs cenzūra*). Atitinkamai, „šifravimas“ taip pat nusako ne kokybinę kokių nors kalbinių technikų

4 Dalia Satkauskytė, *op. cit.*

perskyrą, o būtent visuomeninės prigimties įtampą, būdingą ezopinei komunikacijos situacijai apskritai. Žiūrint iš sąveikos su tekstine turinio plotme perspektyvos, taip susidaro uždaras imanentinio turinio nušalinimo ratas, kuriame teksto vartotojas tekste atpažįsta/neatpažįsta savo paties visuomeninę stovėseną, ir tai gali/negali padaryti tik todėl, kad tą stovėseną jau turi, bei todėl, kad būtent ją per *detales* artikuliuoja produkuotojo siunčiamas ezopinis „pranešimas“. Tuo tarpu žiūrint į šį procesą plačiau, būtent kaip į komunikacinę situaciją, kitapus specifinio santykio su tekstinio turiniu atsiskleidžia esminis šios situacijos kaip prasmės galimybės visuomeniškumas. Nors ezopinė komunikacijos situacija, atrodo, grįsta tekstų turinio plotmės nušalinimu, kartu tai yra ir savitas būdas tuos tekstus įtraukti į visuomeninės stereotipijos apytakos procesus. Kaip matėme, čia tie procesai artikuluojami kaip visuotinio konteksto performulavimas, visuomeninio statuso atpažinimas ir numanomos komunikacinės sutarties atnaujinimas. Visa tai skatina kelti prielaidą, jog Ezopo kalba – tai *specifinė viešojo tapatybės diskurso modifikacija*.

TEKSTINĖS STRATEGIJOS: PRIEMONĖS IR PRANEŠIMAI

Kitas ezopinės komunikacijos aspektas – tai, ką D. Satkauskytė įvardijo tekstinėmis strategijomis. Pradžioje cituotame V. Kubiliaus apibrėžime jos įvardijamos „priemonėmis“: tai metaforos, aliuzijos, parafrazės, ironiškos užuominos, šifrai, nutylėjimai ir t. t. Taip pat joms iš esmės priskirtinos ir Violetos Kelertienės klasifikuojamos „cenzūros apėjimo formos“, kurias ji aptaria išsamiau nei vien išvardijimu apsiribojantis Vytautas Kubilius: tyrėja, pavyzdžiui, teigia, jog Romualdo Granausko apysaka *Jaučio aukojimas* esanti:

dabarties problemų perkėlimas į tolimą, saugesnį istorinį laiką, kurį skaitytojas, dėl jo panašumo į sovietinį režimą, iššifruoja kaip dabartinių laikų komentarą,

ir kartu su kitais pavyzdžiais priskiria jį vienai literatūrinei priemonei – „istoriniam perkėlimui“⁵.

Trumpam sustokime prie šio pavyzdžio. Jame pateikta konkretaus kūrinio ir aiškiai nusakytos strategijos sąsaja neabejotinai padeda geriau suprasti ezopiškųjų tekstinių strategijų specifiką. Vis dėlto vargu ar to pakanka norint teigti, kaip daro D. Satkauskytė, jog taip pateikiama „interpretacijos kryptis, o ne galutinė ir vienintelė teksto ar įvaizdžio reikšmė“⁶. Kaip ir ankstesniu atveju, tokiomis išvadomis suabejoti verčia ezopinės savimonės implikuojama išankstinė prasminė intencija. Kitaip tariant, „interpretaciją“ čia vis dar grindžia ne sąveika su tekstine turinio plotme, bet teksto turiniui išoriškų prasmų atpažinimo procesas, o skirtumas tas, jog V. Kelertienė mėgina tą procesą atkartoti kito diskurso priemonėmis, įvardydama literatūrinę techniką. Neįvertinus šio ezopinio turinio postulato, aptariamoms tekstinėms strategijoms niekuo nesiskirtų nuo literatūrinių ar retorinių priemonių apskritai. Kalbant V. Kelertienės terminais, jeigu nebūtų iš anksto numanomų „dabarties problemų“, tai „istorinis perkėlimas“ netektų savo tikslingumo ir apskritai bet kokios prasmės, jau nekalbant apie ezopiškumą. Tad Ezopo kalbai būdingos tekstinės strategijos, kaip aspektas, yra taip pat išvestinės, esmiškai priklausomos nuo išankstinės prasminės intencijos, kaip ir ezopinės komunikacijos situacijos specifika.

Taigi, jeigu laikysimės tekstinės turinio plotmės perspektyvos, čia taip pat aptiksime anksčiau aptartą uždara „aiškinimosi“ ratą. Pavyzdyje įvardijamos „dabarties problemos“ yra numanomos kaip komunikacijos prasminė intencija, bet ne išsakomos, tekstualizuojamos, o iškart „perkeliamos“ kažkur kitur: tai tas pats ezopinio „pranešimo“ pateikimo veiksmas, t. y. ne tekstinio turinio, o iš anksto kontekstualizuotos

5 Violeta Kelertienė, „Cenzūros apėjimo sovietiniais metais formos kaip nacionalizmo išraiška“, in: *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 300.

6 Dalia Satkauskytė, *op. cit.*

detalės formavimas. Būtent *detalės* pasirodymo būdą ir apibūdina tas kitur, „saugesnis istorinis laikas“, kurį skaitytojas atpažįsta per „panašumą į sovietinį režimą“. Kitaip sakant, skaitytojas apeina, nušalina teksto imanentinį istorinį turinį tam, kad kitapus jo atpažintų sau pačiam būdingą visuomeninę stovėseną, iš anksto implikuojamas „dabarties problemas“. Tai ir yra „iššifravimas“, kuris pasirodo ne kaip interpretacijos kryptis ir ne kaip tekstinio turinio formavimo ar performulavimo būdas, o kaip visuomenine stovėseną grindžiamos sutarties atnaujinimo forma. Taigi, santykiyje su tekstone turinio plotme „istorinis perkėlimas“ (o taip pat ir kitos, jam analogiškos ezopinės „priemonės“) pasirodo esąs *ne su turinio formavimu ar pateikimu sietina tekstinė strategija*, o visuomenine stovėseną ir stereotipiją grįstas *detalės formavimas ir atpažinimas*, kuris kaip tik nušalina teksto turinį. Kitaip sakant, jeigu ezopinės „priemonės“ yra strategijos, tai veikiau *tekstinio turinio apėjimo, nušalinimo strategijos*, priskirtinos Ezopo kalbai kaip viešojo tapatybės diskurso modifikacijai.

Tokia išvada skatina klausti, koks yra statusas tokių klasifikacija grįstų apibendrinimų, kaip čia cituotasis V. Kelertienės „istorinio perkėlimo“ apibrėžimas ir juo labiau kaip V. Kubiliaus be didesnės klasifikacinės pastangos pateiktas „priemonių“ sąrašas. Viena vertus, tokie apibendrinimai, kai ezopinis „aiškinimasis“ atsiejamas nuo dokumentinio ar faktinio liudijimo paradigmos, teikia pagrindą gretinti Ezopo kalbos sampratą su kitomis, daugiau išplėtotomis „kalbėjimo apie kalbą“, tradicijomis, kad ir su tomis pačiomis „literatūrinėmis technikomis“. Taip pat jie gali tapti ir medžiaga, sudarančia sąlygas „vidiniam“ ezopinės komunikacijos klasifikavimui, tipologizavimui ir kt., ką daro ir pati V. Kelertienė. Vis dėlto jeigu ir čia atsižvelgsime į ezopiniam komunikacijos supratimui esminį išankstinės prasminės intencijos postulatą, matysime, jog tokie svarstymai lieka nuo jo priklausomi taip pat kaip ir apibendrinamieji ezopiškumo „atvejai“, t. y. jie sudaro išankstiniu visuomeninės stovėsenos nustatymu grįstą

uždarą „aiškinimosi“ ratą. Tokiu būdu šie, sakykime, literatūrologiniai samprotavimai apie tekstones ezopinės komunikacijos strategijas neužklausia tos komunikacijos intencinio akiračio – visuomeninės stovėsenos artikuliacijos – ir todėl negali atskleisti tos komunikacijos santykio su tekstone kūrinių plotme, bet yra priversti remtis tuo pačiu ezopiniu „aiškinimosi“ procesu. Kitaip sakant, tokie samprotavimai ir apibendrinimai *išlieka Ezopo kalbos aprėptyje, jie yra Ezopo kalbos dalis*.

TEKSTAS BE TURINIO:

TEKSTINĖS ESATIES LAUKAS

KAIP EZOPIŠKUMO IR CENZŪRIŠKUMO

SĄVEIKOS VIETA

Tame nėra nieko nuostabaus, jeigu pripažįstame, jog Ezopo kalba yra, kaip minėjau, viešojo tapatybės diskurso modifikacija, kuri teksto plotmėje pasirodo per visuomeninės stereotipijos apytakos procesą. Jeigu, kalbant Michelio Foucault terminais, laikysime Ezopo kalbą tam tikra diskursine formacija, tai panašius samprotavimus, klasifikavimus ir apibendrinimus galėsime suprasti kaip bet kokiai diskursinei formacijai natūralų dalyką – kaip sąveiką su skirtingais diskurso formavimo būdais, instituciniais dariniais, veiklos laukais, žodžiu, kaip to paties diskurso skirtingas sritines artikuliacijas. Šiuo požiūriu, natūralu, kad Ezopo kalbos artikuliacija iš literatūros persikelia į literatūrologiją, o taip pat ir į įvairias kitas raiškos ir veiklos sritis. Tokiu atveju labiau intriguojantis ir svarbus galėtų būti klausimas, kodėl vis dėlto būtent literatūros ir literatūrologijos laukas atrodo bene tvirčiausiai įsivainęs Ezopo kalbą kaip diskursą ir kaip savivokos sandą: ar tai nulėmė instituciniai pranašumai, ar visuomenės raidos dinamika, ar kas kita. Tokius ir susijusius klausimus svarsto anksčiau cituota Nerija Putinaitė, taip pat, pavyzdžiui, Rimantas Kmita, o aš čia išsamiau jų nesvarstysiu⁷.

7 Nerija Putinaitė, *op. cit.*; Rimantas Kmita, *Ištrūkimas iš fabriko: Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

Vietoj to norėčiau pamėginti aiškiau nusakyti, kokiomis sąlygomis galimas lig šiol aptartas Ezopo kalbai būdingas santykis tarp išankstinės prasminės intencijos ir specifinės komunikacinės situacijos bei specifinių prasmės formavimo strategijų. Kaip vyksta anksčiau įvardytas teksto turinio plotmės nušalinimas ir kokiū būdu tas nušalinimas įgalina bei sąlygoja ezopinę tapatybės diskurso artikuliaciją. Kitaip sakant, net ir nesiimant svarstyti apie Ezopo kalbą kaip apie tapatybės diskurso modifikaciją apskritai, tekstinės raiškos perspektyva skatina kelti klausimą, kaip tokia diskursinė formacija išsiskverbia į konkretų tekstą, idant, viena vertus, neutralizuotų jo turinio plotmę, bet, kita vertus, vis dar reikalautų teksto mažų mažiau siai kaip savo konkrečiojo pasireiškimo galimybės sąlygos, kaip *esaties lauko*, kuriame aptinkamos savaime suprantamos ezopinės *detalės*, arba ezopinio tapatybės diskurso pasakymai. Būtent tų pasakymų išskaitymas tada laikytinas pirmine Ezopo kalba formuluojamų reikšmių duotimi, o toliau svarstyтина problema tada yra tai, kaip toji duotis galima konkrečiuose tekstuose.

Norint rasti prieigą prie šios problemos, pirmiausia reikia, kaip minėjau, pripažinti ezopinei raiškai esminį tekstinės turinio plotmės nušalinimą ir tai, jog ezopinė artikuliacija tada vyksta tekste kaip *esaties lauke*. Tačiau tai nereiškia, jog tekstas tokiu atveju tampa tuščia vieta, į kurią, kaip į kokią dėžę, tiesiog sukraunamos iš anksto apibrėžtos detalės. Taip, atrodo, skatintų manyti D. Satkauskytės teiginys, jog Ezopo kalboje:

[v]iena vertus, apeliatyvinė teksto struktūra ima nustelbti tekstinę struktūrą, kita vertus, tarpai ir neapibrėžtumai užpildomi remiantis ne tiek individualiais, kiek kolektyviniais kodais.⁸

Nors, performuluodamas kiek kitais terminais, sutinku, jog ezopinė artikuliacija nušalina tekstinę turinio plotmę, ji, mano supratimu, būtent nušalinama,

t. y. ne perkoduojama, o neutralizuojama, idant pasitarnautų jau kitų, teksto turinio plotmei nepriklausančių prasmų atpažinimui ir ezopinio tapatybės diskurso realizacijai. Tokiu būdu tekstinė turinio plotmė yra ne kolektyvizuojama, bet apskritai pradingsta iš interpretacinio akiračio, o mėginimai įteigti ją ten tebesant yra, kaip mėginau parodyti, to paties ezopinio tapatybės diskurso atgarsiai, savo esme analogiški apskritai sovietmečiui būdingai „savitikslei interpretacijai“⁹.

Kad tokio „nuturintinto“ teksto kaip *detalių* esaties lauko problema yra gerokai sudėtingesnė, rodo ta pati Ezopo kalba – ne visi tekstai atpažįstami kaip ezopiniai, kaip ezopiniai tuo pačiu „laispniu“ ir pan., bet visą atvejų įvairovę įgalina ta pati tapatybės diskurso modifikacija ir jai būdingas santykis su tekstu. Kitaip sakant, net ir ezopinė sąveika nepašalina teksto kaip tokio, jo konkretumo, todėl turi jo paisyti. Tai skatina manyti, jog ezopinio tapatybės diskurso išsiskverbimas implikuoja *tam tikru būdu konstituojamą tekstinę esaties lauką*, kuris ir įgalintų tekste atpažinti/neatpažinti tam tikrą visuomeninę stovėseną ir taip artiku liuoti ezopinius, bet kartu ir neezopinius, ir „cenzūrinus“ pasakymus (tarkime, „privalomas“ sovietmečių rašytų tekstų vietas, vadinamuosius ideologinius „reveransus“). Tad norint aprašyti ezopinės raiškos fenomeną tekstiniam lygmenyje, reikia pripažinti, pirma, jo nepriklausomybę nuo tekstų turinio plotmės, jau nekalbant apie jos „kanoninius perskaitymus“, kurie, kaip matėme, tik dubliuoja tą pačią ezopinę raišką; antra, reikia pripažinti šio fenomeno priklausomybę nuo tekstinės esaties artikuliacijų. Šios artikuliacijos yra bendro pobūdžio semiotinė duotis, Ezopo kalba jų neišranda, bet jomis savaip pasinaudoja ir tai daro keisdama teksto turinį į visuomeninės stereotipijos apytakos procesus – o pastarieji, kaip parodė įprastinės Ezopo kalbos sampratos išsklaida, savo ruožtu visada iš anksto numato Ezopo kalbos ir cenzūros, ezopiškumo ir cenzūriškumo priešpriešą bei sąveiką. Dėl

8 Dalia Satkauskytė, *op. cit.*

9 Daugiau apie sovietinės interpretacijos praktikos ir Ezopo kalbos panašumus ir skirtumus žr. Dalia Satkauskytė, *op. cit.*

to tokios papildomos tekstinės esaties artikuliacijos iš esmės būdingos tiek tam, ką įprasta laikyti „ezopiškumu“, tiek ir tam, ką įprasta laikyti „cenzūriškumu“, o konkrečiai visada formuoja *tam tikrą* ezopinį-cenzūrinį esaties efektą, kuriuo pasireiškia kitapus tekstinio turinio atsiduriantis tapatybės diskursas. Mano galva, tik taip iš bendrosios teksto semiotikos perspektyvos galima imti suprasti, koku būdu Ezopo kalba funkcionuoja greta cenzūros, įvairiausiai pavidalais sąveikauja su jos mechanizmais; koku būdu cenzūra savo ruožtu užsiima ne tik „braukymu“, bet ir „prirašymu“, ir tos pačios ezopinės savimonės apskritai formavimu; galiausiai, koku būdu tokia ezopiškumo ir cenzūriškumo sąveika gali tapti tiek individų, tiek visuomenės ir kultūros gyvenimo apskritai pagrindu ar fonu¹⁰.

TURINIO NUŠALINIMAS IR ANTRINĖS
TEKSTINĖS ESATIES ARTIKULIACIJOS:
APRAŠYMO BANDYMAI

I PAVYZDYS – EZOPINĖ CENZŪRA
KAIP TEKSTO TAPATYBĖS SUTRIKDYMAS

Atsižvelgiant į tai, kad tekstinės esaties artikuliacijos, kaip bendra struktūrinė duotis, yra pirmesnės už antriniuose diskursuose „nusėdusią“ ezopiškumo-cenzūriškumo perskyrą, atrodo įdomu, ir, turint omenyje aiškios dokumentacijos prieinamumą, paranku pirmaisiais bandymais užčiuopti tas artikuliacijas – pagnagrinėti būtent „sovietinės interpretacijos“ ir cen-

zūros pavyzdį. Remdamasis tokiu pavyzdžiu, pamėginsiu parodyti, kokio pobūdžio struktūros dalyvauja formuojant tekstinės esaties lauką, kokios struktūros kelia susirūpinimą tuomet, kai konkretaus teksto arenoje susiduria „cenzūriškumas“ ir „ezopiškumas“¹¹.

1956 m., ruošiantis leisti *Žemaitės Raštus*, buvo svarstomi jos kūriniai, spausdinti iš rankraščių. Pirmas jų – autobiografinė apybraiža *Pirmieji mano žingsniai*. Svarstymo protokole pateikiamas toks redakcinės komisijos nario Kosto Korsako pasisakymas:

Kliūva neatsargus posakis apie lenkus: „Supratau, jog lenkai mus paverge, paniekinę lietuvių kalbą, daug mūsų sulenkinę, labiausiai bajorų“. Reikėtų paaiškinimuose pridėti tokią pastabą: „Šios apybraižos pabaigoje Žemaitė, kalbėdama apie lenkus, turi galvoje lenkų feodalus, bajorus, o ne visą lenkų tautą“¹².

Galima pastebėti, jog tai smulkus „sovietinės interpretacijos“ pavyzdys, kuriame nesiūloma nieko braukti, bet pateikiamas „kanoninis perskaitymas“. Ir vis dėlto tas perskaitymas pateikiamas kaip pastaba pačiame tekste, kaip su originalu konkuruojantis paaiškinimas. Tai daroma todėl, kad Žemaitės tekstas įvertinamas kaip „neatsargus“ ir reikalingas pritaikyti „sovietiniam naudojimui“¹³. Tai jau nurodo tiesioginę šio atvejo priklausomybę ezopiškumo-cenzūriškumo sąveikų sričiai. Mat pastaba čia reikalinga ne todėl, kad tekstas be jos būtų nesuprantamas, o todėl, kad komentaro kalbantysis (K. Korsakas) jau yra atlikęs

10 Plg. Tomo Venclovos samprotavimus apie tai, kad „kiekvienam rašančiam anksčiau ar vėliau lieps kažką pridurti“, apie vidinius prieštaravimus tarp „vidinio cenzoriaus“ *superego* ir „kipšo juokdario“ *id*, ar apie tai, kad galbūt galiausiai „yra tik cenzorius, palaiapsniui užpildas viską“; Tomas Venclova, „Žaidimas su cenzoriumi“, in: *Tekstai apie tekstus*, Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1985, p. 122. Taip pat, pavyzdžiui, Marcelijaus Martinaičio ištara, esą „visa, kas literatūros kūriniuose išbraukta, neretai išbraukta pačių autorių“ ar „sovietinės sistemos esmė buvo visuotinė totali cenzūra, persmėlusi beveik viską“; Marcelijus Martinaitis, „Įslaptinta cenzūra“, in: *Lietuviškos utopijos*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 53, 51.

11 Beje, kaip matysime, aptarsimame pavyzdyje cenzoriai ne brauko, o praktiškai užsiima negatyviuoju Žemaitės teksto „ezopinimu“, t. y. mėgina jį pritaikyti numanomiems apribojimams, kurie kyla iš visuomeninių stovėsenų sandūros. Tai tik dar kartą patvirtina, jog kalbant apie tekstinę raišką „cenzūriškumo“ ir „ezopiškumo“ santykis yra abipusis, grįžtamasis ir dinaminis.

12 Arvydas Sabonis, Stasys Sabonis (sud.), *Rašytojas ir cenzūra*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 495.

13 Turbūt reikia manyti, jog taip siekiama apsaugoti nuo galimo prieštaravimo tarp tautiniu klausimu prieštaringos lietuvių literatūros klasikos ir neabejotinos „socialistinių tautų draugystės“.

ezopinio „aiškinimosi“ veiksmą – nustatęs kitapus tekstinio turinio slypinčią „neatsargią“ visuomeninę stovėseną (pavadinkime ją „nacionalistine“), kalbantysis nori pasiūlyti ne kokius nors turinio pakeitimus, bet alternatyvią „aiškinimosi“ trajektoriją, alternatyvų visuomeninės stovėsenos išskaitymą. Taigi šia pastaba atliekama ne kas kita, kaip „aiškinimąsi“ iššaukiančios *detalės* performulavimas, ir būtent tai leidžia užčiuopti *detalės* atpažinimą įgalinančias artikuliacijas.

Norint aiškiau nustatyti, kokioje plotmėje šitaip „konkuruoja“ sakytoja Žemaitė ir sakytojas Redaktorius, pravartu citatoje minimą *Pirmųjų mano žingsnių* atkarpą palyginti su šia anksčiau toje pačioje apybraižoje einančia:

Tautybę šiaip supratau: mano tėvų žemė yra Lenkų žemė, lenkai – vyresnieji mūsų broliai, lietuvių globėjai, lietuviai – jų pavaldiniai ir mokiniai; tarp lenkų ir lietuvių skirtumo nėra, nėra nė kokios sienos, vieną [paryškinta – P. J.] šią tautą skiriančios.¹⁴

ir kita, kuri priklauso tai pačiai pastraipai kaip ir K. Korsako išskirtoji:

Skaitydama ir gilindamos į lietuviškus laikraščius supratau, jog lenkai ir lietuviai – kas kita, gali ir atsisakyti [paryškinta – P. J.], vieni antrų nepriklausydami gyventi, kaip senovėje, kol nebuvo vienos valstybės sudarę. Supratau, jog lenkai [...] ¹⁵

Taigi Žemaitės apybraižoje pradedama nuo dviejų tautų vienovės supratimo. Toji vienovė užtikrinama per „tėvų žemės“ priklausomybę „Lenkams“, kurie taip tampa „vyresniaisiais broliais“ ir „globėjais“, „mokytojais“ – lenkai užima viršesniojo, bet tuo pačiu ir atsakingojo, privalančiojo saugoti, prižiūrėti, mokyti padėtį. Apskritai tautas skiria, kaip teigiama,

ne siena, o hierarchinė padėtis *viename* tautiniame valstybiniame darinyje. Toks yra *pradinis* apybraižos sakytojos Žemaitės savosios tautybės supratimas. Jam priešintinas *galutinis* supratimas, priklausantis jau cenzorių tikslinamai pastraipai. Pagal jį, remiantis istorine pasaulėvoka („kaip senovėje, kol nebuvo vienos valstybės sudarę“) suprantama, jog lenkai ir lietuviai – tai dvi skirtingos tautos, galinčios gyventi atskirai žemės, valdžios ir valstybių požiūriu. Į tai atsižvelgiant, lenkų viršenybė persakoma naujaip, kaip kultūrinis pavergimas. Tad lietuvių, kaip pavergtųjų, padėtis įvardijama istorinės pasaulėvokos dėka įsisąmoninus hierarchinio santykio viename darinyje nebūtinumą ir suvokus, jog ankstesnis, pradinis supratimas buvęs klaidingas.

Kokį santykį su šiuo savimonės lūžio pasakojimu užmezga K. Korsako siūloma pastaba? Pirmiausia dar iki pastabos suformulavimo ten, kur pasakojama apie tolydinę savivokos permainą (perėjimą nuo *pradinio* prie *galutinio* supratimo), aptinkama ezopinės prigimties *detalė*, tas „neatsargus posakis“, kuris priskiriamas „apybraižos pabaigai“. Būtent tokius suvokimo judesius anksčiau įvardijau kaip tekstinio turinio nušalinimą: pereinant į ezopiškumo-cenzūriškumo sritį, visa pasakojimo eiga pašalinama iš skaitymo akiračio *detalės* naudai, o pasakojimą apie supratimo pokyčius pakeičia visuomeninių stereotipų apytaka grįsto tapatybės diskurso tiesioginės apraiškos. Kitaip sakant, „pasakojimas apie Žemaitę“ pakeičiamas visuomeninės stovėsenos, konkrečios nuostatos „tarptautinių santykių“ srityje išraiška.

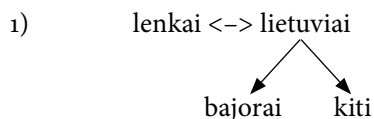
Komentaro sakytojui tokia jo paties išskirta *detalė* atrodo „neatsargi“, tad jis pasiūlo pastabą, kuri iš tiesų konstituoja alternatyvią „aiškinimosi“ trajektoriją. Formuojant tą trajektoriją, pateikiamas leksemos *lenkai* apibrėžimas, kuriame „lenkų feodalai-bajorai“ atskiriami nuo „visos lenkų tautos“:

lenkai – ne visa lenkų tauta, o lenkų feodalai, bajorai.

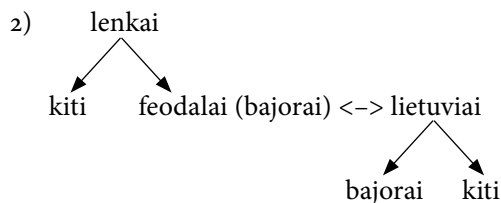
14 Žemaitė, *Raštai*, t. 1, sudarė Andrius Bulota, Kaunas, Marijampolė: „Dirvos“ spaustuvė, 1924, p. X.

15 *Ibid.*, p. XI.

Tokiu būdu keičiama minimų subjektų struktūra ir tarpusavio santykiai; nuo vienos sandaros:

pereinama prie kitos:

Kaip minėjau, šio apibrėžimo santykis su *Pirmųjų mano žingsnių* turiniu yra vien negatyvus. Cituotose apybraižos pastraipose apie lenkų tautos sudėtį nė nekalbama, o „bajorai“ išskiriami tik kalbant apie lietuvių tautą, bet ir tai daroma kalbant apie ryšių su lenkų tauta intensyvumą, o ne apie kokius nors „klasinius santykius“. Būtent „klasinių santykių“ paradigmos įvedimas ir praskleidžia tą matmenį, kuriame vyksta ezopiškoji-cenzūriškoji teksto artikuliacija. Dėmesys čia iš tiesų skiriamas ne leksemos „lenkai“ turinio apibrėžimui, bet redaguojamos pastraipos nešamai visuomeninei stereotipijai, kuri priklauso jau ne tekstinio turinio, o tekstinės esaties plotmei. Kitaip sakant, aptariamoji pastaba skirta apibrėžti ne kaip suprantami „lenkai“ Žemaitės pasakojime apie savo sąmonės permainas, bet kas yra tie „lenkai“ tekste, kuris iš anksto imamas kaip tam tikros visuomeninės stovėsenos išraiška, – alternatyvi „aiškinimosi“ trajektorija čia kuriama perartikuliuojant tekstinės esaties lauką, iš naujo nusakant tai, kas apskritai yra, kas egzistuoja teksto kalbamajame pasaulyje

Galima pamėginti labai primityviai, vien per tam tikrą paradigmų nebuvimą/buvimą, atvaizduoti su aptariama pastaba įvedamus pokyčius bendroje tekstinėje esaties struktūroje. Taigi, iš naujo apibrėžiant

leksemos „lenkai“ stereotipinę sandarą, nuo vienos visuminės struktūros:

- 1) tautiškumas + bendrabūvis (išoriniai valstybiniai santykiai: viena arba dvi valstybės) + visuomeninė santvarka (bajorai ir kiti) + galios (hierarchiniai) santykiai + tapatumas (vienodumas-savitumas)

pereinama prie kitos:

- 2) tautiškumas + bendrabūvis (išoriniai valstybiniai santykiai: viena arba dvi valstybės) + visuomeninė santvarka (bajorai ir kiti) + galios (hierarchiniai) santykiai + tapatumas (vienodumas-savitumas) + ekonominė-valstybinė santvarka (klasiniai santykiai).

Svarbu pabrėžti, jog *abi struktūros* priklauso jau ne teksto turinio plotmei, o tekstinės esaties artikuliacijai. Kiekviena jų konstituoja tam tikrą visuomeninę stovėseną. Tačiau jau tada, kai K. Korsakas iškelia pirmąją kaip „neatsargią“ (tarkim, šovinistinę ar nacionalistinę), jau tada yra prasidėjęs turinio plotmę nušalinantis, originalo atžvilgiu perteklines tekstinės esaties artikuliacijas įvedantis ezopinis „aiškinimosi“ procesas (nes originale visų pirma kalbama iš vidinės biografinės bei istorinės savivokos perspektyvos ir keliamas ne absoliučios „tautų draugystės“, o egzistencinio tautiškumo klausimas). Jau ezopinės pirmosios struktūros vietoje siūlant antrąją tada vyksta mėginimas vieną *detalę* pakeisti kita. Tokiu būdu, numačius ezopišką „pavojų“ ir pridėjus cenzūrišką „pastabą“, neoriginalus *Pirmųjų mano žingsnių* tekstas tampa kelių visuomeninių stovėsenų prieštaros, arba tame pačiame erdvėlaikyje vykstančios *tapatybinės sandūros*, arena – ezopinei-cenzūrinei sąmonei jis vienu metu atstovauja ir „nacionalistinę“, ir „tautų draugystės“ perspektyvas. Tai konkrečiai parodo, jog ezopinėje-cenzūrinėje situacijoje, kai nušalinama tekstinė turinio plotmė,

tekstinės esaties laukas tampa tapatybės diskurso artikuliacijų vieta. Taip pat matome, kaip ezopinės kalbos situacijoje visuomeninė stereotipija tampa, viena vertus, tekstinio turinio nušalinimo, kita vertus, papildomo tekstinės esaties struktūrų artikuliacijos pagrindu. Toks perartikuliacijavimas teksto turinio plotmę paverčia priemone formuoti nuorodas į poleminių tapatybės diskurso atmainas. Taip „nuturinintas“ ezopinis tekstas tampa *tiesioginės tapatybinės sąveikos vieta*.

II PAVYZDYS – EZOPINĖ LITERATŪRA KAIP EZOPINĖS SITUACIJOS VAIZDINYS

Tai preliminarūs išvados, ir jos sietinos su bendra ezopinio teksto produkavimo ir vartojimo situacija, tad ne kažin ką pasako apie Ezopo kalbos santykį su čia atskaitos tašku pasitarnavusios literatūrinės raiškos specifiška ar, tiksliau tariant, su teksto literatūriškumu ir (ar) meniškumu. Samprotaujant labai plačiai, galbūt būtų galima klausti, ar, pavyzdžiui, vedančiajai lietuvių sovietmečio literatūrai toks būdingas susidomėjimas mitologija, senąja istorija ir tradicine etnografinė buitimi nėra susijęs su štai tokia tiesioginio tapatybės pateikimo per visuomeninius stereotipus situacija. Kitaip saktant, tai būtų literatūra, norinti teigti tapatybę, bet per ezopinį *a priori* nušalinanti jos tekstinį turinį ir todėl pasikliaujanti gana formaliu turinio konstravimu, o pagrindinį dėmesį skirianti tekstinės esaties lauko sodrinimui, kas daroma plečiant visuomeninės stereotipijos apimtį, ieškant paveikesnių tos stereotipijos pavyzdžių ir jos literatūrinio pateikimo formų. Galbūt tai kažkiek paaškinėtų kad ir tą kartais net stulbinantį nuotolį tarp sovietmečio literatūrai būdingo siužetinio kuklumo ir įvairiausių *lietuviškumo*, lokalumo, atminties pavidalų, atspalvių gausos.

Šiai artima, bet kiek kitokia galimybė, prie kurios čia ir sustosiu, galėtų būti labiau egzistencinis, situacinis mėginimas iškelti ir įprasminti tokią padėtį, jos išgyvenimą – taigi kalbėti apie ezopinę patirtį, tačiau dėl tos pačios patirties specifikos daryti tai nušalinant tiesiog-

nio patyrimo turiningumą ir artikuliuojant buvimą-pasaulyje per visuomeninę stereotipiją. Prie šios galimybės sustosiu mėgindamas glaustai aptarti vienu žymiausių ezopinės raiškos pavyzdžių laikomą Marcelijaus Martinaičio „Kukutį“. Šis bandymas, tiesa, bus labai ribotas: pasitelkęs vieną jo baladžių, aptarsiu jos pavadinimą¹⁶ ir kai kuriuos bendrosios sandaros bruožus. Tad nepretenduojau į išsamų pasirinktos baladės ar *Kukučio baladžių* apskritai aprašymą ar interpretaciją. Vietoj to norėčiau sugretinti prieš tai prieitas išvadas apie semiotinę Ezopo kalbos situaciją su konkrečiau tai Ezopo kalbai priskiriamu teksto literatūrinėmis ypatybėmis, pažiūrėti, kiek Ezopo kalbos konceptualus aiškinimas padeda tiesiogiai, ideologiškai neangažuoto teksto skaitymo perspektyvoje suprasti atitinkamą literatūrą.

Kukučio žodžiai

Kodėl tenai niekas nevaikšto,
nelaksto netgi joks vaikas?

– Kukuti, ten dirba žodžius
ir juos ten apmoko suprast,
ką jie reiškia.

Kodėl ten negirgžda net durys,
pro langus niekas nežiūri?

– Kukuti, tau ten dirba žodžius,
juos apmoko,
kad turėtum ir tu ką kalbėt.

Sakai, jie labai užsiėmę
ir nieko nepriima?

– Kukuti, ten saugoja tavo žodžius
nuo tavo palaido liežuvio.¹⁷

16 Tiesa, galima pastebėti, jog daugelis *Kukučio baladžių* pavadinimų sudaryti panašiu principu, kai įvardijamas pats *Kukutis* ir nusakoma kokia nors situacija, kurioje jis dalyvauja.

17 Marcelijus Martinaitis, *Kukučio baladės*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 20.

Paprastai pats *Kukutis* aptariamas kaip paradoksalus veikėjas, savyje jungiantis, pavyzdžiui, tokias priešpriešas kaip *gamta* ir *kultūra*, *senoviškumas* ir *šiuolaikiškumas* ir pan. Pavyzdžiui, Kęstutis Nastopka teigia, jog:

penkios kukučio kreivumo apraiškos susieja *kultūrą*, kuriai atstovauja kabliukas, senovinis šokis ir bulvinis pelėžirnis, ir *gamtą*, kuriai priklauso ne tik gyvūnija (paukštis), bet taip pat ir žmogiška būtybė, kadangi nekrikštytas kūdikis dar nėra integruotas į kultūrą.¹⁸

Tai padeda suvokti kultūrinę ir istorinę *Kukučio* kilmę, bet ne kažin ką pasako apie tiesioginę jo reikšmę ir juo labiau apie jo „ezopiškumą“. Mano nuomone, iš ezopinių pozicijų net ir ši daugialypė veikėjo kilmė atspindi anksčiau minėtą tapatybės teigimą plėtojant visuomeninę stereotipiją kaip esaties lauko variacijas: pats *Kukutis* kaip toks ne tik sieja kitapus jo dalyvaujamų situacijų liekančias *gamtą* ir *kultūrą*, bet ir yra tiesioginė ir vienalaikė kelių skirtingų tikrovės sričių (buities, floros, faunos, apeigų, etniškumo ir t. t.) apraiška, kas ir sudaro pagrindą plėtoti šiam veikėjui tokį būdingą situacinį neapibrėžtumą, liminalumą, paties jo buvimo-pasaulyje estetiką. Todėl pamėginsiu aptarti baladės „Kukučio žodžiai“ pavadinimą ir bendrą fikcinę situaciją kaip tokio visuomeninės stereotipijos artikuliacijomis grįšto esaties neapibrėžtumo pavyzdį.

Visų pirma *Kukutis* yra vardas, iš didžiosios raidės rašomas individualaus veikėjo pavadinimas. Jau vien tai yra nuoroda nepaisyti istorinio leksemos turinio, perkelti jį iš kultūros archeologijos į tiesioginės vienatinio individo esaties plotmę: *Kukutis* kalba, veikia, gyvena vien savo vardu, yra vienintelis ir nepakartojamas, priešingai nei, pavyzdžiui, mitologiškai ar folklo-

riškai determinuoti *laumė*, *ragana* ar *velnias*. Atitinkamai, jis yra autonomiškas nuo tų reikšmių, kurias turi iki vardo nepakylėta leksema *kukutis*. Tai sudaro sąlygas jį bet kada ir bet kur atpažinti kaip tą patį, kitaip sakant, tai paverčia jį tikriniu veikėju. Kita vertus, ne mažiau svarbu ir tai, kad nors šis vardas yra tikrinis, individualiai faktiškas, jis yra išgalvotas – tai ne koks nors Algirdas, Giedrius ar pan. Tai skatina jį suvokti kaip „kažką reiškiantį“, bet tas reikšmes jis įgyja jau ne kaip lekseminių turinį, o kaip tiesioginės individo esaties apibūdinimą. Čia, papildomo pavyzdžio dėlei, galima prisiminti Jurijaus Lotmano svarstymus vadinamosios mitologinės sąmonės klausimais:

frazė *Ivanas* – *žmogus* nepriklauso mitologinei sąmonei, bet vienas iš galimų jos mitologizavimo rezultatų gali būti, pavyzdžiui, frazė *Ivanas Žmogus* – ir būtent tiek, kiek pastarojoje frazėje žodis „žmogus“ bus vartojamas kaip tikrinis ir nesutapatinamas su „žmogiškumu“ (arba apskritai su vienokiais ar kitokiais *homo sapiens* bruožais).¹⁹

Arba galime įsivaizduoti analogišką esaties įreikšminimo procedūrą, kai, pavyzdžiui, individui *Giedriui* – ne vardui kaip leksemai, bet vardui kaip individo apibrėžčiai – būtų priskiriamas „giedrumas“. Tai yra, *Kukučio* tikrinis netikrumas padaro jį individui, apibrėžiamu vien per vardą. Tokiu būdu *Kukutis* iš naujo susiejamas su prieš tai nušalintomis kultūrinėmis, istorinėmis ir kalbinėmis reikšmėmis, tačiau jos suvokiamos jau ne savojo turinio, o *Kukučio* kaip individo esaties matmenyje, – kitaip sakant, *Kukutis* atstovauja ne tas reikšmes, o su jomis siejamas tikrovės sritis, ir per tokį fikcinį judesį įgauna naują prasmę kaip individuali skirtingų tikrovės sričių sampyna.

Šitoks liaudiškos vardo davimo mitologijos panaudojimas literatūrinėje fikcijoje praktiškai yra analogiškas anksčiau aptartam ezopinės sąveikos su tekstu

18 Kęstutis Nastopka, „Mitas estezės talkoje (drauge su Heidi Toelle)“, in: *Reikšmių poetika: Semiotikos bandymai*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 204–205. Taip pat plg. Rimantas Kmita, Ištrūkimas iš fabriko, p. 140–141.

19 Jurij Lotman, „Mitas – vardas – kultūra“, in: *Kultūros semiotika: Straipsnių rinktinė*, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 234.

procesui: turinio plotmė nušalinama suteikiant pirmenybę išankstinei visuomeninei stovėsenai (čia ji keista, ironiška – tai pats *Kukutis* kaip „žmogutis“), o kartu remiantis visuomenine stereotipija atliekamas papildomas tekstinės esaties matmens artikuliuojimas – įvairios kultūrinės, istorinės, kalbinės *kukučio* reikšmės tampa *Kukučio* kaip personažo „skambesiu“, jo daugybine priklausomybe skirtingoms tikrovės sritims, jo kaip individo esaties neapibrėžtumu ir nuolatinėmis variacijomis. Tai, žinoma, nėra tas pats, kas paskiros ezopinės *detalės* formavimas: už *Kukučio* nėra ką „išskaityti“ kaip pirminio tapatybės diskurso pasakymus, iš jo dalyvaujantų situacijų aiškėja tik pats jo buvimas, ir gal būtent toks ezopinio suvokimo grandinės uždarymas fiktyvume nulemia pastebimą *Kukučio baladžių* ironiškumą, net groteskiškumą²⁰. Tarpininkaujant literatūrinei fikcijai, *Kukutis*, galima sakyti, pačia savo esatimi įkūnija ezopiškumą kaip tapatybės diskurso modifikaciją, t. y. pasirodo kaip ezopinei-cenzūrinei situacijai būdingos vidinės tapatybinės polemikos gyvasis fikcinis pavidalas.

Kita baladės pavadinimo leksema yra *žodžiai*. Turint omenyje, jog jie yra *Kukučio*, t. y. eina objektu, matyti, jog čia atliekamas dar vienas ezopinio suvokimo grandinės fiktyvizavimo judesys, analogiškas pirmajam. Šiaip jau žodis yra kalbos, kalbėjimo, konkrečios reikšmės ir raiškos dalykas, bet čia – visų pirma per leksemos daugiskaitą vien *Kukučio* kontekste, per niekuo negrindžiamą abstrahavimą – *žodžiai* tampa kalbos metonimija. Šios metonimijos dėka nušalinama kalbos kaip situatyvaus, konkrečiais žodžiais reiškiamo turinio galimybė ir išryškinama vien jos esatis – yra ne kalba ir kalbėjimas, o žodžiai ir jų atsitiktinis, daugybinis, nekonkretus buvimas, o turint omenyje *Kukutį* – ir jų turėjimas, posesija. Tokiu būdu pati kalba formuluojama ne kaip konkretaus, tekstualizuoto

turinio, situatyvios raiškos, o kaip kvaziekonominio, visuotinio daiktiškumo ir turėjimo dalykas. Kitaip saktant, kalba lieka turininga tik reikmens prasme, kaip pastovių dydžių katalogas. Vis dėlto nepamirškime, jog tai dar yra *Kukučio žodžiai*, jo „kalbos daiktai“. Šia prasme kalba konkretizuojama, bet ne pripažįstant situatyvių turinio variacijų galimybes, o išskiriant konkretų posesijos lauką, tam tikrus žodžius, kurie priklauso būtent *Kukučiui*. Taigi per *Kukučio žodžius* kalba pasirodo kaip raiškos galimybės, kurios yra pastovios, bet kartu su individu atsikartoja skirtingose situacijose. Tokiu būdu, panašiai kaip pats *Kukutis*, *žodžiai* tampa fiktyvia reprezentacija to ezopinės sąmonės situacijai būdingo santykio su konkrečiąja, tekstualizuota raiška. Tai yra, eilėraščio erdvėje *žodžiai* tampa fikciniu objektu, kuris vien savo atsikartojančia esatimi, *kaip stereotipija*, artikuliuoja nuo bet kokio turiningo kalbėjimo atskirto *Kukučio* raišką jo dalyvaujamose situacijose.

Tokį *Kukutį* ir jo *žodžius* atliepia ir bendroji eilėraščio situacija. Pirmiausia galima pastebėti, jog tame „ten“, kuriam savo dėmesį skiria *Kukutis*, jis, taip saktant, nieko nemato, t. y. tas „ten“ nusakomas vien negatyviai: „niekas nevaikšto“, „nelaksto netgi joks vaikas“, „negirgžda net durys“, „pro langus niekas nežiūri“. Tai dvigubas judesys, nes apima, pirma, *Kukučio* patyrimą, antra, to patyrimo artikuliuojimą klausimu. Taigi matome, kaip *Kukutis* savo regimą visišką „ten“ neturiningumą gretina su skirtingais stereotipais: įprasta, kad kažkas vaikščiotų, bent vaikas lakstytų, nors durys girgždėtų ar kas nors pažiūrėtų pro langą, bet viso to nėra. Tad užduodamas negatyvius klausimus *Kukutis* tuo pačiu ir teigia, kas „ten“ galėtų, turėtų būti. Taip *Kukutis*, ezopinis individas, savo pasaulyje tiesiogiai išgyvena ezopinės raiškos kuriamą įtampą tarp turinio plotmės nebuvimo ir jos pakeitimo esaties lauko stereotipinėmis artikuliacijomis. Atsakymai savo ruožtu dramatinizuoja tokį ezopinės raiškos situacijos neturiningumą, susiedami jį su individualiuoju buvimu-pasaulyje per daiktais paverstus *žodžius*. Ki-

20 Apie *Kukučio baladžių* groteskiškumą žr. Rimantas Kmita, „Groteskas kaip modernėjimo veiksnys Marcelijaus Martinaičio *Kukučio baladėse*“, in: *Archajika ir modernybė: Marcelijus Martinaitis laikų sąvartose*, Vilnius: VUL, 2008, p. 95–109; taip pat *Ištrūkimas iš fabriko*, p. 139–155.

taip sakant, *Kukutis*, pirmasis užduodamas klausimus, tarsi kalba, kažką sako ir pats, bet tai, kad „ten“ kažkas jam „dirba žodžius“, yra kone tiesioginis jo teiginių „turinio“ tuštumo atspindys: atsakymai rodo, jog iš tiesų turinio formuluoti *Kukutis* negali, jis gali tik ieškoti sau įprastų tikrovės, esaties artikuliacijų. Neatsitiktinai tad vienintelis pozityvus stebimojo „ten“ nusakymas („jie labai užsiėmę“), turintis atskleisti, kas ten vyksta, kaip atsako sulaukia galutinio stereotipinės raiškos įtvirtinimo: žodžiai yra, jie dirbami, bet skirti *ne palaidam liežuviui* – kalbėti galima, bet tik taip, kaip *kalbama*, tik dalyvaujant stereotipų apytakoje.

Šitaip *Kukučio žodžiai* negatyviai artikuliuoja anksčiau nagrinėtą ezopinio santykio su tekstine raiška situaciją. Tai vyksta dviem pagrindiniais matmenimis – fikciškai apibrėžiant ezopinį individą ir jam analogiškai reprezentuojant turiningos raiškos negalimumą ezopiniame-cenzūriniame pasaulyje. Perkėlus šiuos du įvaizdžius į eilėraščio erdvę ir juos ten susiejus per tiesioginę patirtį, *Kukutis* pasirodo kaip su *a priori* neturiningu pasauliu susiduriantis vidujai beprasmiškas, fantastinis individas, kuris ir pats neturi jokių imanentiškai turiningų prasminių intencijų, ir tame pasaulyje atranda tik stereotipinių artikuliacijų visuotinybę.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Tai, žinoma, tik keletu ganėtinai atsitiktinai parinktų pavyzdžių aprašymai-interpretacijos, bet jie, mano nuomone, patvirtina anksčiau prieitas išvadas: Ezopo kalbos situacijai esmiškai būdingas tekstinio turinio nušalinimas, leidžiantis jį keisti papildomomis tekstinės esaties artikuliacijomis, kurios paverčia tekstą visuomeninės stereotipijos apytakos ir tapatybės diskurso pasirodymo, jo pasakymų formavimo vieta.

Baigiant norėtusi dar kartą pažymėti, kas leido prieiti prie hipotetinių išvadų ir pavyzdžių gretinimo. Pirmiausia pažvelgus į Ezopo kalbos sampratą ir ezopinę savivoką iš bendrosios teksto semiotikos perspektyvos matyti, jog Ezopo kalba nėra teksto turinio pro-

dukavimo ar vartojimo režimas. Netgi priešingai – tai visuma tekstinės turinio plotmės nušalinimo procesų, kurie grindžiami visai ne tekstiniu, bet teksto atžvilgiu išankstiniu, pirmesniu visuomeninės stovėsenos nustatymu ir atpažinimu. Iš to išplaukia antroji išvada, jog Ezopo kalbos tyrinėjimas remiantis istoriškai motyvuotos kūrinių interpretacijos paradigma iš tiesų tik reprodukuoja tą pačią Ezopo kalbą. Tai gali duoti naudos kaip medžiagos gausinimas, to paties ezopinio supratimo, iš jo išvedamų klasifikacijų rafinavimas, bet niekada neeis paaiškinti šio reiškinio prigimties ir iš tiesų suvokti jo masto, kuriuo, kaip matyti ir be ypatingų tyrimų, jis yra tolygus ištaisai kultūrinei formacijai. Galiausiai, atsiribojus nuo tokio atstovavimo konkrečiam ezopiniam diskursui, aiškėn iškyla ir tai, jog ezopiškumas iš tiesų neatskiriamas nuo cenzūriškumo. Ne todėl, kad neva nesant cenzūros nereikėtų ir Ezopo kalbos, o todėl, kad Ezopo kalba, kaip kalba, kaip ezopinis kalbėjimas ir kaip kultūros reiškinys, tik ir randasi iš ezopiškumo ir cenzūriškumo sąveikos; todėl, kad cenzūra irgi yra kultūros reiškinys, o atskirti vieną nuo kito paprasta tik iš anksto supainiojus visuomeninę stovėseną ir teksto produkavimą ar vartojimą; todėl, kad cenzūra galų gale ir yra Ezopo kalbos reikšmė, nes siekti pasakyti kažką kitapus cenzūros – tai ir siekti nustatyti jos ribas.

Žinoma, visos šios išvados kartu yra ir naujų klausimų pluoštas. Čia nedaug tegalėjau pasakyti apie tai, kaip vyksta, kokiomis sąlygomis įmanomas tekstinės turinio plotmės nušalinimas apskritai, tik nurodžiau jo sąsają su tokiu būdu pasirodančia išankstine visuomeninės stovėsenos apibrėžtimi. Taip pat anaipol neišaišku, kaip reikėtų išsamiau nusakyti tai, ką pavadinau tekstinės esaties lauku, jo artikuliacijomis. Šiuo atveju svarbiausia buvo tai, kad tekstinė esatis apskritai yra, atlieka esminį vaidmenį prasminiuose vyksmuose ir gali būti konceptualiai sučiuopiama, o Ezopo kalboje dar ir pasitarnauja antrinei teksto artikuliacijai. Ne itin aiški kol kas lieka ir sąsaja tarp šios antrinės artikuliacijos ir visuomeninės stereotipijos apytakos bei

tokiu būdu modifikuojamo tapatybės diskurso – ar tai atsitiktinis dalykas, ar neišvengiamybė, o galbūt ir sąvokų perteklius, jei turėsime omenyje, kad tekstinės esaties plotmė apskritai, atrodo, ir yra tas matmuo, kuriame nustatoma, „kas yra kas“, apie ką apskritai – stereotipiškai – gali būti kalbama, ir taip toliau. Galbūt visus šiuos klausimus praskleisti galėtų tolesni tyrimai ir apmąstymai.

Gauta 2013 06 26

LITERATŪRA

- Archajika ir modernybė: Marcelijus Martinaitis laikų sąvartose*, sud. Matulevičienė S., Peluritytė-Tikušienė A., Vilnius: VUL, 2008.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013 05 30], <http://dz.lki.lt/>.
- Kelertienė Violeta, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.
- Kmita Rimantas, *Ištrūkimas iš fabriko: Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Lotman Jurij, *Kultūros semiotika: Straipsnių rinktinė*, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
- Martinaitis Marcelijus, *Kukučio baladės*, Vilnius: Vaga, 1977.
- Martinaitis Marcelijus, *Lietuviškos utopijos*, Vilnius: Tyto alba, 2003.
- Nastopka Kęstutis, *Reikšmių poetika: Semiotikos bandymai*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.
- Putinaitė Nerija, *Nenutrūkusi styga: Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007.
- Sabonis Arvydas, Sabonis Stasys, *Rašytojas ir cenzūra*, Vilnius: Vaga, 1992.
- Satkauskytė Dalia, „Ezopo kalba kaip teorinė sąvoka, arba Kaip mums kalbėti apie sovietmečio literatūrą“, in: *Tekstai: Šiuolaikinės lietuvių literatūros antologija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-06-01], <http://www.tekstai.lt/tekstunaujienos/643-landsbergis-algirdas>.
- Venclova Tomas, *Tekstai apie tekstus*, Chicago: A. Mackaus knygu leidimo fondas, 1985.
- Žemaitė, Raštai, t. 1, sudarytojas Andrius Bulota, Kaunas, Marijampolė: „Dirvos“ b-vės spaustuvė, 1924.

AESOPIAN LANGUAGE: REMOVAL OF TEXTUAL CONTENT, CIRCULATION OF PUBLIC STEREOTYPES, AND TEXTUAL PRESENCE

Paulius Jevsejevas

KEYWORDS: Aesopian language, semiotics, text, plane of content, textual presence, literature, society, censorship.

SUMMARY

Aesopian language is traditionally considered as a textually-mediated transmission of ‘secret’ yet essentially unambiguous messages of the so-called “silent resistance” via the means of allusion, suggestion and similar means. When such a conception is used to explain and interpret literature and other kinds of works, the question of the status of textual production and consumption naturally comes up. From a semiotic point of view, an attentive consideration of the Aesopian self-conception reveals that Aesopian communication always implies an expression and recognition of a public stance, and thus makes the text an arena for the formulation of identity utterances. This, in turn, leads us to consider traditional “interpretations” of Aesopian texts as simple continuations of the Aesopian language paradigm, as an expansion of the discourse that this paradigm represents. Accordingly, in terms of textual meaning there are no grounds for an a priori distinction between the Aesopian and the censorial – they are both mutually interacting dimensions.

In taking these inferences as a foundation to freshly consider the processes of Aesopian signification from the perspective of general textual semiotics, it can be shown that in Aesopian language the textual plane of content is actually removed and neutralised to make way for a circulation of public stereotypes, which in turn is enabled via a secondary articulation of what is here called the field of textual presence. This is further elaborated via analyses of a particular censorship related situation and one of the series of widely acknowledged Aesopian poems by the Lithuanian author Marcelijus Martinaitis.